

ARNAVUTKÖY TARİHİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Zeynep NAYIR

GİRİŞ

Arnavutköy, 1950 lerden bu yana, doğa-yapı dengesini giderek yapılanma yönünde yitiren Boğaziçi'nde, geleneksel strüktürünü bir ölçüde olsun koruyabilmiş sayılı yerleşme odaklarından biridir. Tarihi dokuyu oluşturan ahşap ev ve yalılardan günümüze kadar ulaşabilmiş olanlar, artık tarihe karışmış bir teknolojinin olduğu kadar, çeşitli tarihsel usulpların bireşiminden oluşan bir sergi niteliği taşımalarıyla da ilginçtirler. 19. yüzyıl boyunca güncel olan revival akımları ile 20. yüzyıl başında ilerici sanat çevrelerinden egemen duruma geçen Art Nouveau'nun İstanbul'daki uygulamaları, çoğu kez Galata ve Beyoğlu kesiminde olduğu gibi kâgir üzerine yoğunlaşmakla birlikte, iklimsel koşullar ve malzeme olanakları, konut yapımında geleneksel eğilimin sürdürülmesine; dolayısıyla günün mimari giysileri olan düzenlerin ahşaba uygulanmasına olanak sağlamıştır. İstanbul'un 19. yüzyıldaki gelişmesi içinde birçok yörede yoğunlaşan bu tür yapılar, hızlı yenilenme-apartmanlaşma sırasında büyük ölçüde yitirilmişlerdir. Değişme süreci Arnavutköy'de de etkinlik göstermekle birlikte yerleşmenin merkezinde bir nüve kalabilmiştir. Revival akımlarının çeşitlemelerini içeren bu yapılar grubu bugün ciddi koruma sorunlarıyla karşı karşıya bulunuyorlar.

TARİHİ GELİŞİM

1. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, s.26.

2. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, s.28.

3. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, s.28.

4. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, ss.26-27.

5. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, s.27.

Kaynaklara göre, Arnavutköy'deki yerleşmelerin geçmişi ilk çağa kadar izlenebilmektedir¹. Bu dönemde Hestiai olarak anılan yöreye, 4. yüzyılda konsül Promotus'un yaptırdığı villa dolayısıyla 'Promotu' denilmiş², 6. yüzyıldan sonra bu adla birlikte Anaplus ismi de kullanılmıştır³. Küçük bir boğaz köyü olan Anaplus, ayazmaları ve Boğaziçi'nin en önemli kiliselerinden Hagios Mikhael ile ünlüydü. İlki imparator I. Konstantios (337-361) tarafından başmelek Mikhael adına yaptırılan kilise, 6. yüzyılda Justinyen döneminde (527-565) harap olduğu için yenilenmiştir⁴. Anaplus Mikhaelion'u, revaklarla çevrili, mermer döşeli bir avlu içinde yer alan yuvarlak planlı bir yapıydı⁵. Avluya, Arnavutköy koyuna yapılan bir rıhtımla ulaşılabiliyor ve kayıklarla getirilen mallar burada sergilenip, satılıyordu. 14. ve 15. yüzyıllarda Türklerin Bizans üzerine yaptıkları akınlar sırasında Boğaz'da güvenlik kalmadığı için,

KORUNACAK DEĞERLER

1. KİLİSE
2. ÇARŞI
3. KANAKON
4. İSKELE
5. SINAGOG
6. SAĞYAN MEKTAP
7. BUK JIRKOLU
8. ARNAVUTKÖY İLKOKULU (Çarşı Ali Paşa Vakfı'na yakı)
9. ÖRNEK (1212 H./1797 tarihli)
10. AYA PARASKAVİ AVAZMISI
11. AYA ANTOYRİOS AVAZMISI
12. MABASTER KALINIKLARI
13. SOĞAZIÇI LİSESİ TERKİ

Şekil 1. Arnavutköy-geneel yerleşme düzeni ve korunacak değerler.

6. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, s.27.

7. S.EYİCE, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976, ss.27-28; P.CONSTANTİOS, *Constantinide*, Constantinople, 1846, s.167 (H.D.ANDREASYAN'dan: Eremya Çelebi KÖMÜRÇÜYAN, *İstanbul Tarihi-XVII. Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No.506, 1952, s.272).

8. P.G.İNCİCYAN (1758-1833) *Bizans Soyfigeleri* adlı eserinde (s.132) Arnavutköy'de önce Arnavutların oturduğunu, Rumların daha sonra yerleştiklerini yazmaktadır (H.D.ANDREASYAN'ın açıklamalarından: Eremya Çelebi KÖMÜRÇÜYAN, *İstanbul Tarihi-XVII. Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No.506, 1952, s.272). Benzer biçimde S.T.SARRAF-HOVANNESTYAN da *İstanbul Topoğrafyası* adlı eserinde "rivayete göre, burası vaktiyle Arnavud halkla meskun olduğundan dolayı köye Arnavutköy adı verilmiştir" demektedir (P.G.İNCİCYAN, *18. Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, 1976, ss.115-116).

9. A.R.ALTINAY, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayını, 1935, ss.2-3.

10. EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Kitap, Türkçeleştiren: Z.DANIŞMAN, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969, s.151.

11. Eremya Çelebi KÖMÜRÇÜYAN, *İstanbul Tarihi-XVII. Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No.506, 1952, s.45.

12. EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Kitap, Türkçeleştiren: Z.DANIŞMAN, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969, s.151.

13. EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Kitap, Türkçeleştiren: Z.DANIŞMAN, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969, s.151.

14. Eremya Çelebi KÖMÜRÇÜYAN, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No.506, 1952, s.45.

15. EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Kitap, Türkçeleştiren: Z.DANIŞMAN, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınları, 1969, s.151.

yöre büyük ölçüde terkedilerek bakımsız kalmış, harap olmuştur⁶ Fethi öncesinde Mikhaelion ve yanındaki manastırın kullanılmaz durumda olduğu; kalıntılarından Rumelihisarı yapımında yararlanıldığı bilinmektedir⁷.

İstanbul'un fethinden sonra Arnavutköy yeniden iskân edilmiştir. Padişahın korunmasıyla görevli Arnavut asıllı yeniçerilerin çadırlarını bu koyda kurmaları nedeniyle, yöreye 'Arnavutköy' denildiği ileri sürülmektedir⁸. Fakat bir yerleşme merkezi olarak köy, Osmanlı egemenliği boyunca daha çok Rum ve Yahudilerin rağbet ettiği bir yer olmuştur.

Köyün 15. ve 16. yüzyıllardaki gelişmesi konusunda kaynaklar yeterli değildir. 1567 yılında Bostancıbaşı'ya gönderilmiş bir fermanda, Arnavutköy bağlarının Hassa-ı Hümayuna ait koru olduğu belirtilerek bu alanda avlanma yasasına uyulması gereği hatırlatılmaktadır⁹. 17. yüzyıldaki durum konusunda Evliya ve Eremya Çelebilerin gözlemleri aydınlatıcı olmaktadır. Bu dönemde Arnavutköy, bin kadar bağlı, bahçeli, bakımlı evleri olan bir yerleşmedir¹⁰. Arhangelos Mikhael kilisesi yeniden yapılmıştır¹¹. Köy, bir hamam, dükkanlar ve IV. Murat'ın ruznamecisi İbrahim Efendi tarafından yaptırılan çeşmelerle donatılmıştır¹². Akıntıburnu ile Bebek arasında, sahibi öldürüldükten sonra mirîye kalan Hasan Halife yalısı ve bağı yer almaktadır¹³. Köyün içinden geçilerek ulaşılan güzel sulu Aya İlyâ ayazması çevresinde bahçe, bostan ve bağlar bulunmaktadır¹⁴. Evliya Çelebi, çoğu Rum ve Yahudilerden oluşan köyün "müslüman cemaati azdır"¹⁵ demektedir.

Şekil 2. Beyazgül Caddesi/Eğlence Sokak kavşağı.

16. EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Kitap, Türkçeleştiren: Z.DANIŞMAN, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969, s.151.

17. P.Ç.İNCİCYAN, 18. *Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, 1976, s.115; R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1041.

18. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1039.

19. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1039-1040.

20. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1047.

21. S.T.SARRAF-HOVANNESYAN, *İstanbul Topoğrafyası*, Ermenice yazma, 1800 den aktaran H.D.ANDREASYAN (P.Ç.İNCİCYAN, 18. *Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, 1976, s.116).

22. S.T.SARRAF-HOVANNESYAN, *İstanbul Topoğrafyası*, Ermenice yazma, 1800'den aktaran: H.D.ANDREASYAN (P.Ç.İNCİCYAN, 18. *Asırda İstanbul*, çev. ve notlar: H.D.ANDREASYAN, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, 1976, s.116).

23. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1039.

17. yüzyılda Kuruçeşme kıyıları ayan ve eşraf yalılılarıyla doluydu¹⁶. 17. yüzyılda bu dizi Sarrafburnu'na kadar uzanmış ve Çorlulu Ali Paşa bugün Arnavutköy İlkokulu'nun bulunduğu alanda bir sahil saray yaptırmıştır¹⁷. 18. yüzyıl sonunda Çorlulu Ali Paşa Yalısı el değiştirmiştir. III. Selim'in ilk zamanlarına (1789-1807) ait bir Bostancıbaşı defterine göre, söz konusu yapı "Sultan Hanımın Çorlulu Yalısı" olarak anılmaktadır¹⁸. Aynı belgede kıyıda yalıya ait altı göz kayıkhanesi, ayrıca altı tane dükkân bulunduğu kayıtlıdır. Dükkânlar ile Akıntıburnu arasında 24 yalı, ve ikisi 'aralık' olmak üzere üç iskele sıralanmaktadır. Bugün Arnavutköy İlkokulu ile Akıntıburnu arasındaki kıyı şeridinde bulunan yapı parsellerinin sayısının çok daha fazla olduğuna bakılarak, 18. yüzyılın ikinci yarısında aynı yerde bulunan yalıların çok daha aralıklı bir düzende sıralandıkları sonucuna varılabilir. Bostancıbaşı defteri yalı sahiplerinin isimlerini ve işlerini de belirtmektedir. Buna göre, kıyıda yalıların çoğu Rumlar, Eflâk-Boğdan beyleri ve memurlarına aittir¹⁹. 18. yüzyıl sonlarına doğru Sadrazam İzzet Mehmet Paşa (1794-1799) Akıntıburnu kıyısında kendisine yalı, set üstüne de padişah için bir biniş köşkü yaptırmıştır²⁰. 15 Mayıs 1798 de çıkan yangın köyde büyük hasarlara yol açmışsa da, sadrazamın çabalarıyla yöre kısa zamanda imar edilmiştir²¹. Bu sırada köy sınırları içinde bulunan Aya Eliya, Aya Kriyaki, Aya Paraskavi, Ayios Arnofrios ayazmaları işler durumdadır. Yangından büyük zarar gören Arhangelos Mikhael kilisesi de yenilenmiştir²². Türklerin Arnavutköy'e yoğun olarak gelmeleri 19. yüzyılda olmuştur. 1832 de Akıntıburnu'nda cami ve karakol yapılması bu gelişmenin bir belirtisi olarak kabul edilebilir²³. Evlerin ahşap olması ve rüzgârın kolayca yaygınlaştırması nedeniyle

Şekil 3. Egleence Sokak.

Şekil 4. Neo-klasik ev, Dubaracı Sokak No.28.

24. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*,
C.2, İstanbul, t.y., s.1048.

25. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*,
C.2, İstanbul, t.y., s.1039.

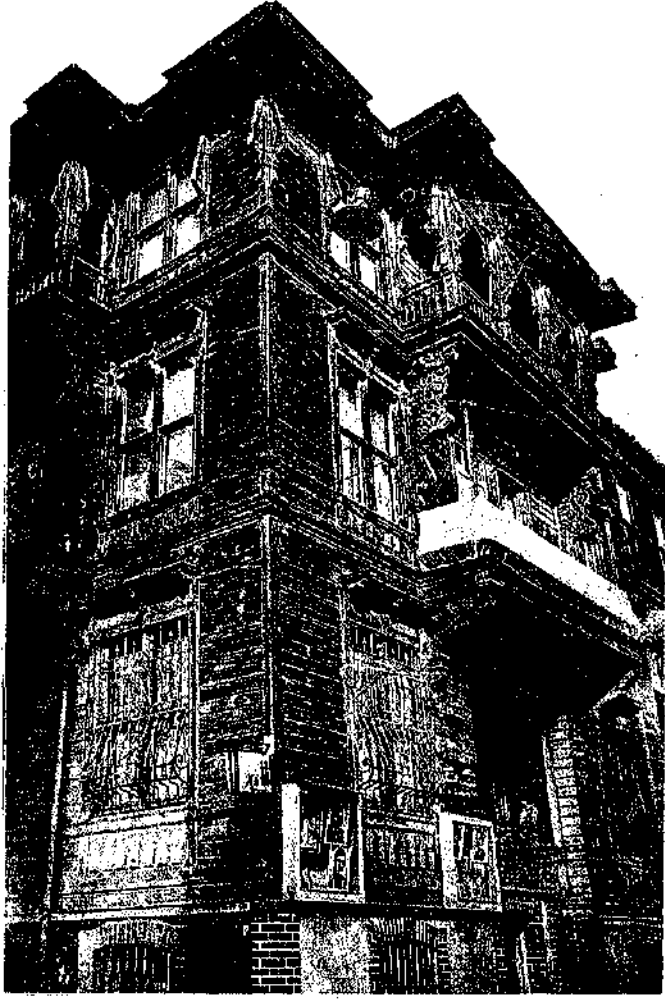
köy, 19. yüzyılın ikinci yarısında da iki kez yangın geçirmiş; 1883 yangınında sekiz ev, 1887 de 264 ev yokolmuştur²⁴ İkinci yangından sonra köydeki Yahudilerin büyük bir kısmı ayrılmışlar, onlardan boşalan yerlere Türkler yerleşmiştir²⁵

ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

26. R.E.KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*,
C.2, İstanbul, t.y., s.1048.

Arnavutköy son büyük kaybına 109 evin yokolduğu 1908 yangınıyla uğramıştır²⁶ Köyün merkezindeki sokak ve yapı düzeni büyük ölçüde bu yangından hemen sonraki döneme aittir ve İstanbul'un Aksaray ve Gedikpaşa gibi yangın görmüş alanlarında görülen aksiyel özelliğe sahiptir. Yeni yerleşme planında topoğrafyanın verilerine aldırılmadan, birbirini dik kesen, düzenli sokaklar ve dörtgen planlı yapı adalarıyla, kendi başına heyecan verici olmaktan uzak bir kalıplaşmaya gidilmiştir. Kot farklarının fazla olması nedeniyle eğime dik ve paralel sokakların birbirleriyle bağlantıları yer yer merdivenli sokaklar biçiminde çözümlenmiştir. 'Çıkamaz' olan bazı sokakların açılmasıyla doku değişikliğinin büyük boyutlara vardırıldığı anlaşılmaktadır. Böylece Sekbanlar ve Mumhane sokakları dışında yangın öncesindeki izini sürdürebilen yollar çok azalmıştır. Tarım ürünlerinin pazarlanması, köyün ekonomik yaşamı yönünden önemli olduğundan, yeni düzenlemede iskeleyi köyün arkasındaki yerleşme ve bostanlara bağlayan Beyazgül Caddesi kesin bir belirginliğe kavuşturulmuştur. Ana cadde niteliğinde olan bu sokağın eğime paralel olan bağlantılarından Eğlence Sokağına ayrıcalık tanınmış, Beyazgül Caddesiyle kesiştiği kavşağın köşeleri yuvarlatılarak geçişte akıcılık sağlanmıştır. Sokak dokusunun genel olarak sağlamadığı perspektif oyunları ve çarpıcı karşılaşmalar, yapıların mimari biçimleriyle giderilmiş gibidir. Klasik, Barok, Rokoko gibi tarihsel üsluplarla, İslâm, Hint ve Japon mimarlıklarından alınan öğelerin karışımından oluşan mimari karakter, kapı, pencere, cumba, balkon, alınlık, saçak gibi birimlerin tek tek tasarımı ve bir araya gelişlerindeki değişkenlikle şaşırtıcıdır.

Doku, genellikle cephesi dar, derinliğine uzayan parseller üzerine yüksekliğine gelişmiş yapılardan oluşmaktadır. Geniş bahçeler içinde yer alan bağımsız köşk türünün az sayıdaki örnekleri daha çok yamaç ve tepelerde bulunmaktadır. Yangın sonrası hızlı yenilenme sırasında kıyıya yakın kesimlerde yer yer ikili, üçlü, dörtlü ya da beşli kümelerden oluşan sıra evler de yapılmıştır. Bunlardan en büyüğü, Bakkal Sokağın iki yanında karşılıklı sıralanan ve mahalleli arasında 'on evler' olarak anılan beşerli dizilerdir. Yanaşık bir düzenin ara öğeleri olarak tasarlanan bu yapıların yan cepheleri sağır bırakılmıştır. Buna karşılık, Dubaracı Sokak ile Francalacı Sokağın kesişme noktasında ve Abdülhak Molla Sokağı 42 numarada yer alan üçlü ve dörtlü dizilerin, köşeye rastlayan birimleri, konumlarının sağladığı olanakları, yan cephelerini cumba, balkon, pencere gibi öğelerle donatarak değerlendirmişlerdir. Aynı yapı birimin tüm öğeleriyle yinelenmesinden oluşan ritim, sokak derinliğinde perspektif etkileriyle vurgulanmaktadır. Tek yapıların tasarımındaki düşgücü zenginliği de, sokağın sınırlayıcı öğeleriyle canlandırılan bir mekan olarak algılanmasında etkili olmaktadır.

Şekil 5. Francalacı Sokak No.28.

Şekil 6. Francalacı Sokak No.28 den ayrıntı.

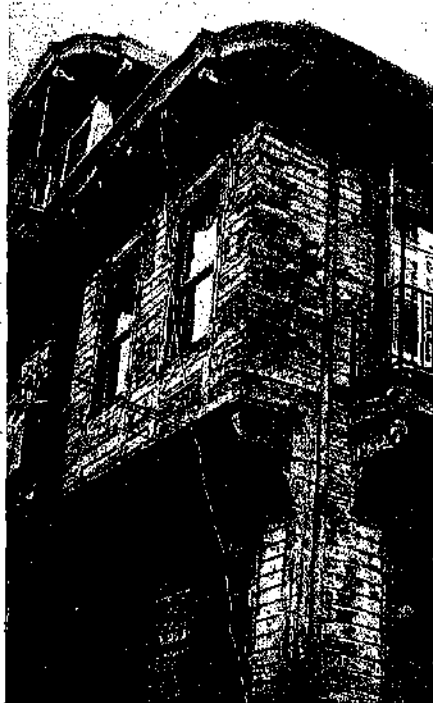
DEĞİŞME SÜRECİ

27. R.E.KOÇU, *Istanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1041.

28. R.E.KOÇU, *Istanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, t.y., s.1041.

I. Dünya Savaşından önce yapılan bir sayıma göre, Arnavutköy' deki evlerden 975 i Rumlara, 168 i Türklere, 87 si Ermenilere aitti; aynı dönemdeki yaklaşık 7500 nüfusun %80 i Rum, geri kalanı Türk, Ermeni ve yabancılardan oluşuyordu²⁷ Arnavutköy, bu özelliklerini II. Dünya Savaşı sonlarına kadar sürdürmüştür. 1946 saptamalarına göre köydeki ev sayısı yaklaşık olarak 2300 e yükselmiş, nüfus da artarak 12000 e ulaşmıştır²⁸ Manzarası, Beşiktaş ve Taksim gibi merkezlere yakınlığı, ulaşım kolaylığı dolayısıyla çekici olan bu Boğaz köyünde değişmelerin ilk aşaması Kuruçeşme Caddesinin Sarrafbunu'yla Mumhane Sokağı arasındaki kesimi üzerinde bulunan ve konuları ile görüş olanakları dolayısıyla yüksek gelir gruplarına sunulan lüks apartmanların yapımıyla tamamlanmıştır. Sokak aralarında, deniz görmeyen katların sağlayacağı müteahhit kârları az olduğu için, ahşap evlerin yoğun olduğu merkez uzun süre yenilenmeden uzak kalabilmiştir. 1960 lara dek kıyıda ulaşım olanaklarına bağlı olarak vadi içinde ve sırtlarda çok gerilere gidemeyen yerleşme sınırları, kırdan kente göç, arazi değerleri ve konut gereksiniminin artması sonucu genişlemiş, vadi ve sırtlardaki boş alanlar doldurulmuştur.

Köyün geleneksel yapılarını koruyabilmesinde sosyo-ekonomik yapının da etkisi vardır. 1960 ların ilk yıllarına kadar Rum halkın çoğu kendi evlerinde otururken Kıbrıs olayları ertesinde çıkarılan yasa uyarınca T.C. uyruklu olmayanlar evlerini bırakarak Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ahşap ve ucuz olmaları dolayısıyla evlerin çoğu genel olarak az gelirli kesimin ilgisini çekmiş, kiralanmış ya da düşük değerlerle el değiştirmiştir. Her katında başka bir ailenin barındığı kira konutlarına dönüştürülen tek aile evleri, yeni kullanımlarının gerektirdiği mutfak, wc donatılarını gelişigüzel çözümlerle

Şekil 7. Tayyareci Sokağı No.17.

Şekil 8. Sekbanlar Sokağı No.28. Art Nouveau ev.

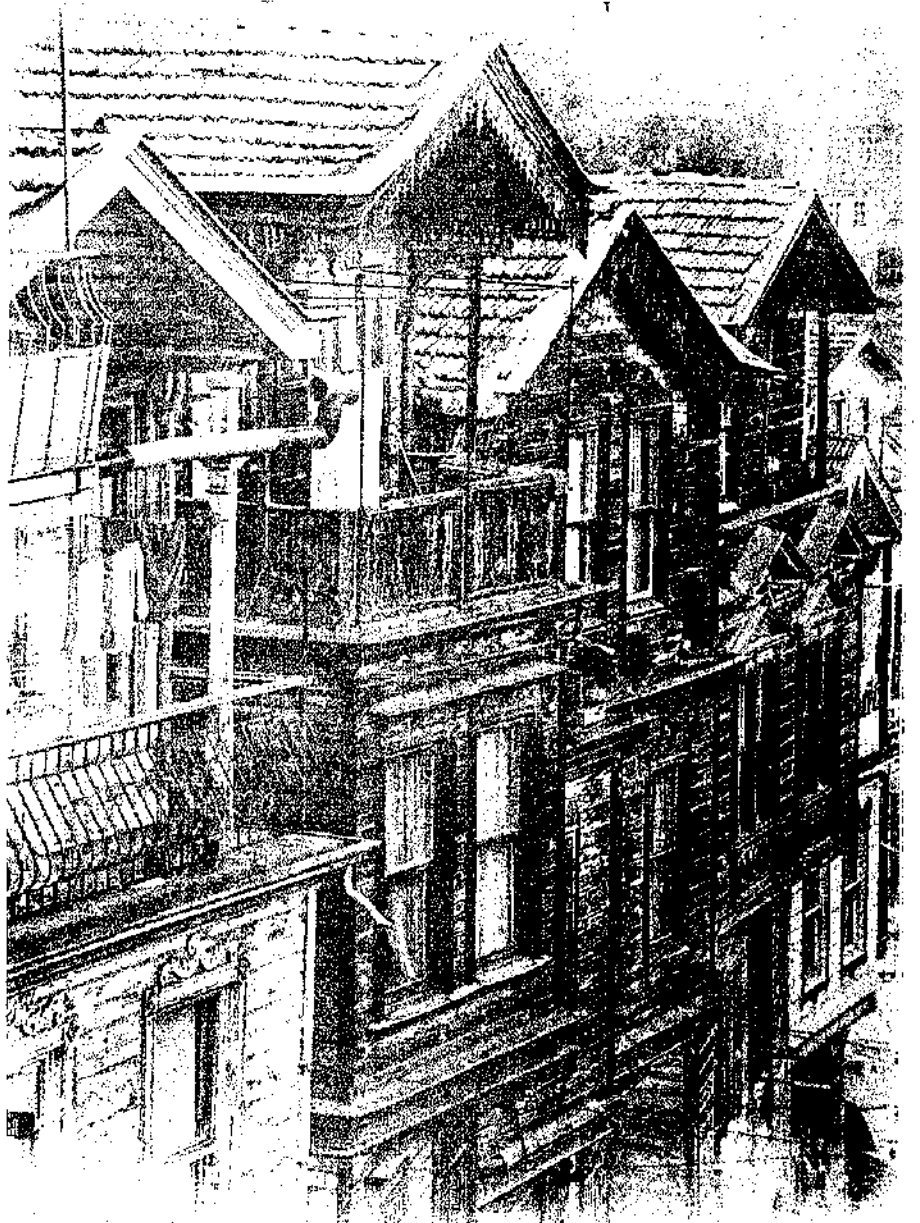
Şekil 9. Beyazgül Caddesi, No.67.

Şekil 10. Bakkal Sokak No.7.

Şekil 11. Eğlence Sokak No.12.

sağlamak zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca konutların sağladığı gelir, sağlıklı bir düzenleme/uyarlamayı yeterli kılacak düzeye erişmediğinden, yapılar ivedi onarımları dışında bir bakım görmemişlerdir. Bakımsızlıktan dökülen ahşap oyma pencere üstlükleri, balkon zarfları, saçak konsolları yerlerine konamamaktadırlar. Satılmadan ya da kiraya verilmeden boş duran evler, çatı akması, malzeme bozulması ve parça parça (kapı, pencere) sökülüp yakılma tehlikeleriyle karşı karşıyadırlar. Yasal koruma önlemlerinin gecikmesiyle köydeki ahşap yapılardan bir kısmı yıkılarak yerlerine malzeme, boyut ve oranlarıyla

Şekil 12. Eğlence Sokağı-çatıdan görüldüğü.

29. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 10.10.1970 gün ve 5595 sayılı kararı.

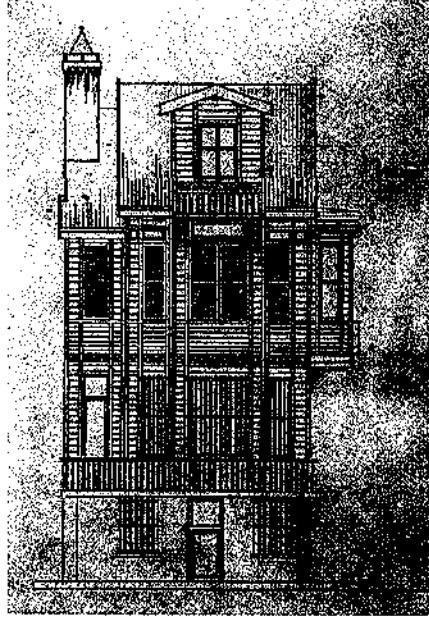
30. 16.12.1974 gün ve 8172 sayılı karar.

31. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 9.10.1976 gün ve 9484 sayılı kararı.

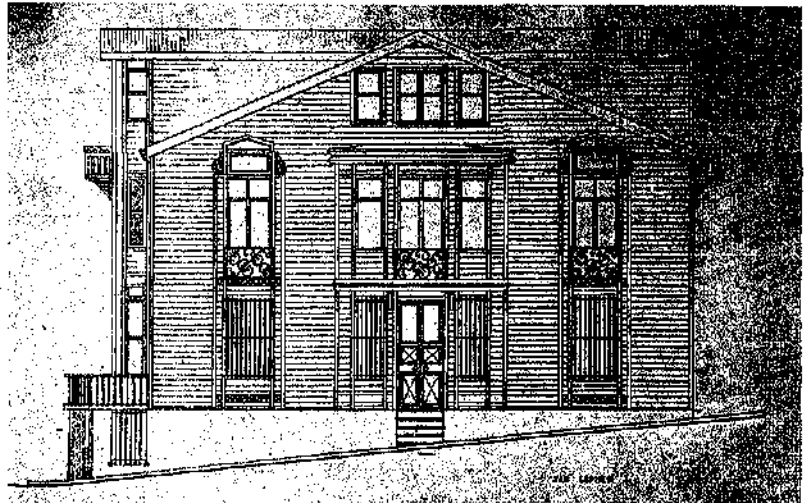
çevreye aykırı yapılar yükseltilmiştir. Arnavutköy'deki ilk tescil çalışması, 1970 yılı sonunda, Boğaziçi Sahil Şeridi saptamaları kapsamında olmuştur²⁹. Yalnız kıyı boyunca yer alan yalıları içeren bu çalışma, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 1974 de aldığı Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Alanı kararıyla genişletilmiş³⁰; 1976 da yapılan saptamalarla tüm köyün doğal ve mimari değerlerinin tescil işlemi gerçekleştirilmiştir³¹. Ancak, genel koruma kararları, özellikle 1970-76 arasındaki dönemde büyük bir ivme gösteren yapılanmayı önleyememiş; o sırada yürürlükte olan imar durumuna göre ruhsat alanlar, beş bodrum katlı, tümü sekiz kata ulaşan apartmanları Arnavutköy yamaçlarına ilaştırıvermişlerdir.

KORUMA UYGULAMALARI

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunca alınan anıt ve sít kararıyla, Arnavutköy'de ikinci derece eski eser uygulamalarına girişilmiştir. Anıtlar Yüksek Kurulunun 14.1.1978 de aldığı ve korunması gereken yapıları I., II. ve III. grup olarak değerlendirdiği karara kadar, II. derece sınıflandırma kapsamına giren eski eserler, 1/50 ölçekli rölöveleri yapıldıktan sonra tümüyle yıkılıyor, yeni bir statik düzenlemeye kavuşturularak yeniden yapılıyorlardı. Sonuçta, cephelere eski pencere ve ağaç kaplama düzenleri uygulanarak, yapının sokak/kent silüetine katkısından bir şey eksiltilmemiş olduğu varsayılıyordu. Yapının konstrüksiyon ve strüktür olarak da tarihi eser olduğunu reddeden bir anlayışın ifadesi olarak yaygınlık kazanan bu tür uygulamalarla, İstanbul'da birçok yalı özgün konstrüksiyon ve strüktür ayrıntılarıyla birlikte kökünden yokedilmiştir.

Şekil 13. Dubaracı Sokak No.1. Güney cephesi.

Şekil 14. Dubaracı Sokak No.1. Doğu cephesi.

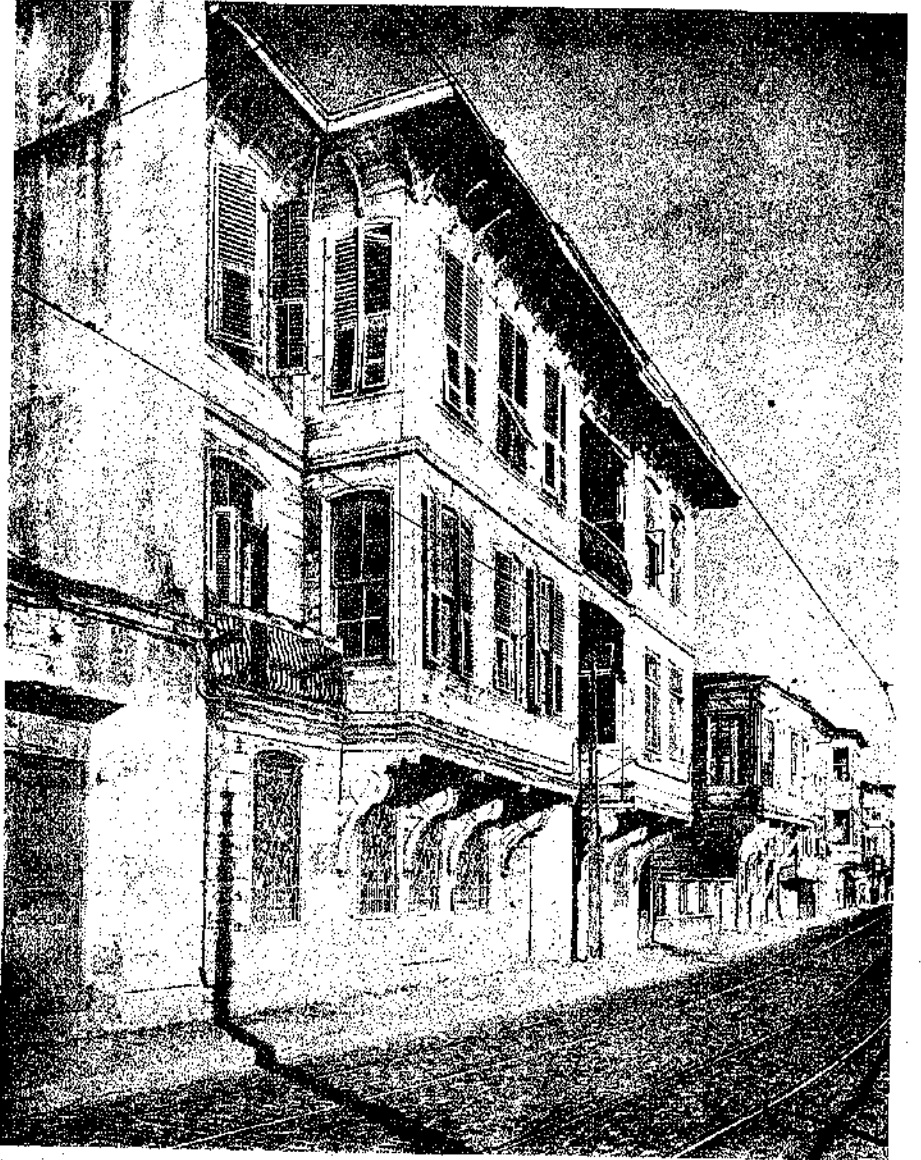

Şekil 15. Abdülhak Molla Sokağı No.62.
Sıra evler.

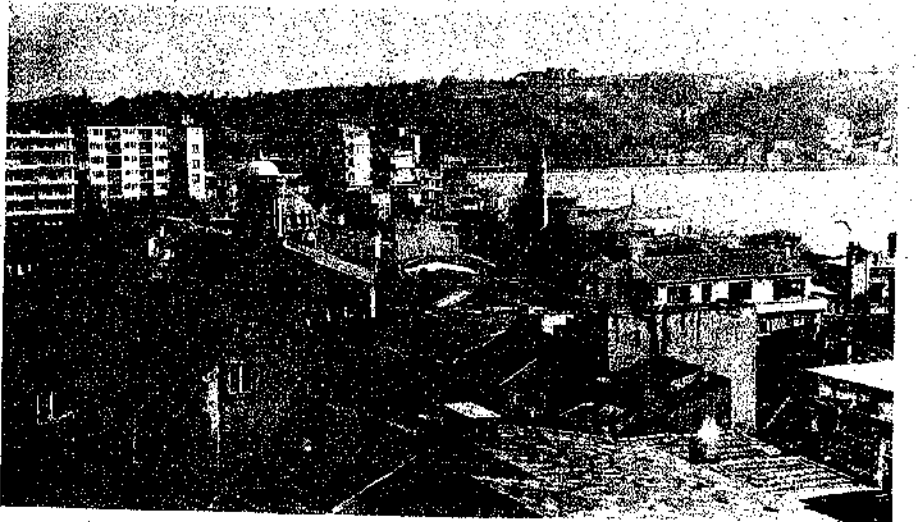
1972 yılı sonunda, Arnavutköy'de İskele binası bitişiğindeki lokantada çıkan yangından tutuşan bitişik iki yalı, yanarak yokolmuştur. Eski cephelerine benzer bir düzende, ahşap kaplamalı betonarme yapılar olarak yeniden yapılan bu yalılar, kütleleriyle eski düzeni sürdürmekle birlikte, pencere oranları, bindirmelik biçim ve boyutları, açık olan çatı katı balkonlarının kapatılması gibi ayrıntılarıyla, haksız olarak "eski" yerine geçen aldatıcı uygulamalardır. Aynı yalı dizisinin 91 ve 99 kapı numaralı birimleri de benzer yöntemle değişime uğratılmışlardır. Beton üzerine çakılan ahşap kaplamanın nasıl eskiyeceği ve ne tür sorunlar yaratacağını zaman gösterecek.

Diğer bir sorun da yenilenen birçok ev ve yalıda kullanılan cephe boyalarının çoğu kez araştırmaya dayandırılmadan, gelişmiş güzel seçilmesidir. 19. yüzyılda İstanbul'a gelen gezginler, yalı ve evlerin cephelerindeki renk düzeni ve boyanmaları konusunda bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Jane Pardoe, 19. yüzyılın ilk yarısında var olan kuralları kısaca özetlemiştir³². Osmanlı İmparatorluğunun egemen ırkı olarak Türkler ev ve yalılarını parlak renklere boyayabiliyorlar, Ermeni ve Rumlar donuk bir kırmızı ya da kurşuni kullanıyor, Yahudi evleri ise kara renkleriyle diğerlerinden ayrılıyordu. Pardoe, zengin reaya veya devlet memurlarının büyük konutlarının, (olsa olsa kıskançlık duygularını çekmemek için) iki ayrı evmiş gibi görünmek üzere, birbirine zıt iki renge boyandığını belirtmektedir. Tanzimatla birlikte, gayrimüslim azınlıklara da evlerini istedikleri renge boyama hakkının sağlandığı söylenmektedir. Ancak, bugün özellikle pilaster ve korniş düzenlerini belirginleştirecek düzende, iki renkli bileşimler kullanılması düşünüldüğünde, eski boya kalıntılarının kesitleri incelenerek daha sağlıklı seçimler yapılabilir. Boğaz yapılarının geleneksel renk düzeninin korunması açısından bu tür bir araştırmanın yararları tartışılmaz.

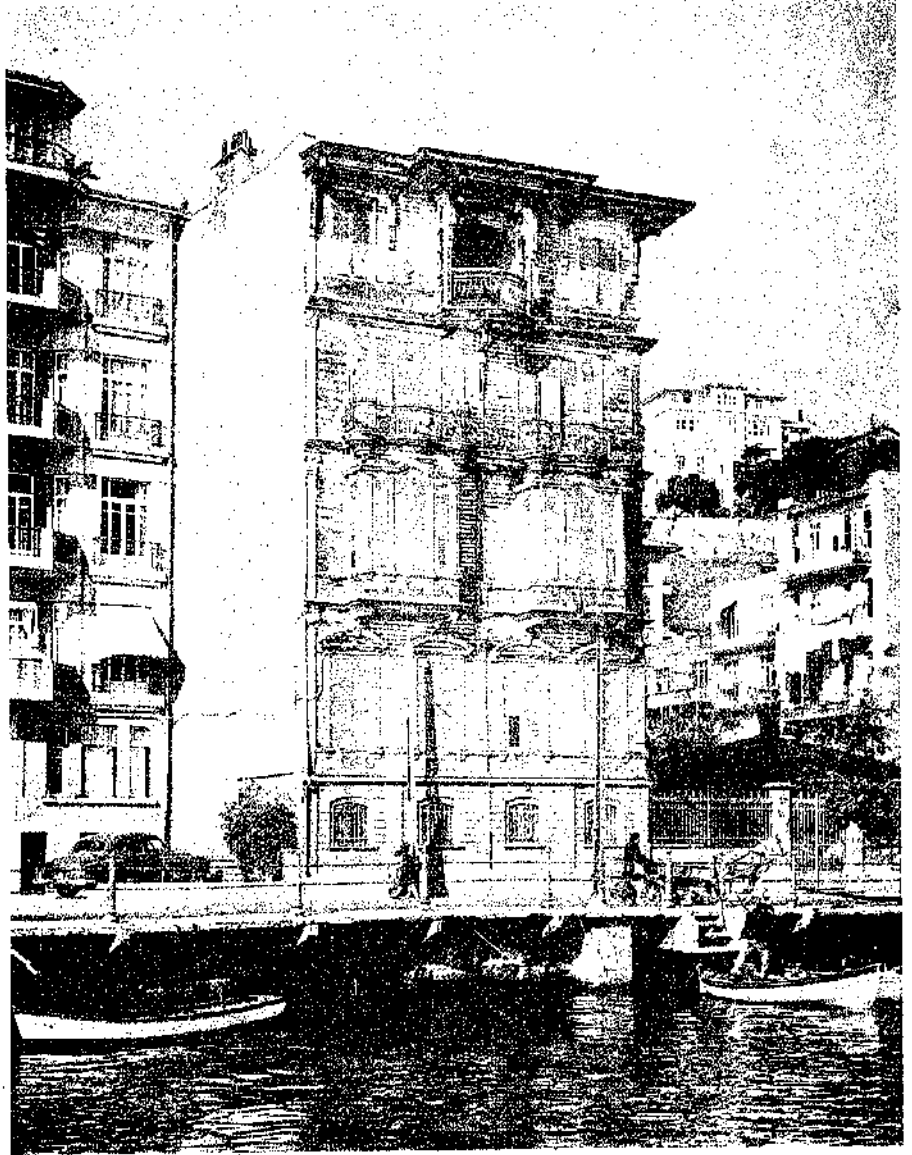
32. *The Beauties of the Bosphorus*, London, 1840, ss.41-42.

Şekil 16. Kuruçeşme Caddesinin Sarrafburun-Dükkadiroğlu Sokak arasında uzanan kesiminde yer alan yapıları gösteren eski bir resim. Bu diziden en geride olanı dışındakiler "mail-i inhidam" ve benzeri gerekçelerle yıkılmışlardır.

Şekil 17. Arnavutköy. Değişen çatı görünümleri ve yamaçlardaki son gelişmeler.

Şekil 18. Kuruçeşme Caddesi/Üvez Sokak kavşağında, apartmanlar dizisinin ucunda bulunan bu yalı, 1960 ların sonlarında yıkıldı.

Şekil 19. Arnavutköy. Apartmanlar ve yalılar.

SONUC

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşulları ileri sürerek, ya da ahşap strüktürlerin ve bezeme ayrıntılarının tüm olarak korunabilme olasılığının az olduğundan hareket ederek, ikinci derece koruma uygulamaları üzerinde ısrar edilmesi, açıkça tarihin yok edilmesi anlamına gelmektedir. Korunması gerekli yapıların çağdaş yaşama uyarlanabilmesi için zorunlu olan işlemlerin ölçüsünün doğru olarak saptanıp uygulanabilmesi sorununu ele alan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, 1978 e kadar edinilen deneyimleri de dikkate alarak yeni bir anıt sınıflandırması geliştirmiş ve 14.1.1978 den başlayarak uygulamaların bu karar esas alınarak yapılmasını kabul etmiştir. I. derece anıtlara çağdaş donatıların konabilmesine (I.B sınıflaması), II. derece eserlerin yıkılmadan korunabilmesine (II.A.1), yıkılması kaçınılmaz olan bazı tarihi yapıların değerli kısımlarının yeni yapıda aynen kullanılmasına (III.B) olanak sağlaması bakımından esnekliğini onayladığımız bu sınıflandırmanın bazı sakıncalı yönleri bulunmaktadır.

Özellikle "korunacak değer" tanımının özüne aykırı olması bakımından vurgulanması gereken nokta, "eski eser yeniden yapılabilir" anlayışının yanlışlığıdır. Çağdaş tarih bilinci, var olanı yerinde özel koşulların gerektirdiği ölçüler içinde korumayı gerektirir. 10200 sayılı kararıyla Anıtlar Yüksek Kurulu, bir yandan yokolmuş yapıları fotoğraf, rölye gibi belgelere dayanarak yeniden yapmağa (I-C, II.B-2), diğer uçta var olan değerleri, tüm malzemesini ve gabarisini değiştirerek, yeni eklerle yenilemeye (II.A-3, II. A-4) ilişkin hükümler getirmektedir. Bu kararın bilimsel ciddiyeti ve kendi içinde tutarlılığı tartışma konusudur.

Şekil 20. Eğlence Sokak No.16. Kaldırılan özgün ayrıntılar yerine (spiral kolon, balkon korkuluğu ve zarfı) şzensiz düz bileşenler getiriliyor.

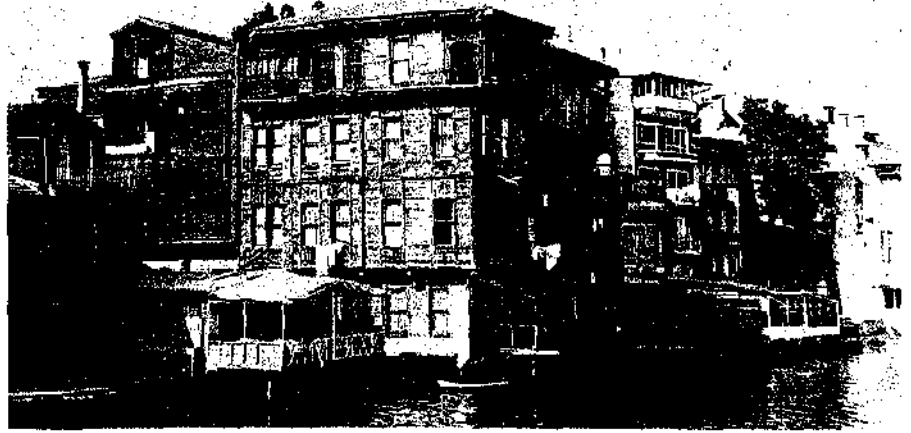
33. 9.10.1976 gün ve 9484 sayılı karar,
s.3.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, Arnavutköy tescil kararıyla birlikte, yörenin koruma ve geliştirme imar planının hazırlanması doğrultusunda bir istemde bulunmuştur⁸³. Aradan geçen süre içinde bu yönde bir çalışma yürürlüğe girmemiştir. Çevreyi kamu yararına korumanın gereği ve önceliğine koşut olarak ilgili kuruluşların girişimlerde bulunmaları beklenmektedir. Çevrenin düzenlenmesi, yapıların çağdaş kullanıcıların isteklerine uygun donatılara kavuşturulması ve koruma projelerinin hazırlanması oldukça geniş kapsamlı, yoğun bir ekip çalışması gerektirmektedir.

Ağaçtan oyma taşıyıcılar (spiral sütun vb.), ya da bezemeler (figürlü yüksek kabartma alınlıklar, balkon zarfları vd.) gibi bileşenlerin ancak uzman ve titiz bir ekip elinde geçerek yenilenebilecekleri açıktır. Benzer biçimde, çağdaş donatının kıyımına uğrayan duvar ve tavan resimlerinin bakımı ve onarımı da uzmanlık konusudur. Arnavutköy'ün tarihi ve mimari varlığını sürdürülebilmesi için, ilgili bakanlıkların (Kültür ve Turizm) teknik ve parasal yardımları beklenmektedir. İvedi onarımlar (çatı örtüsü, strüktür sağlamlaştırılması gibi) için karşılıksız yardım sağlanması; büyük onarımların projelerinin devletin uzman kadrolarına hazırlanması; onarımda uzman marangoz, dülger kadrosu oluşturulması; onarımda kullanılacak malzemenin (ağaç, kiremit, tuğla vd.) üreticiden ucuza alınarak kendi evini onarmak isteyenlere verilmesi de, koruma girişimlerini özendirici etkinlikler olabilir.

Şekil 21. Beyazgül Caddesi No.49 dan
ayrıntı.

Şekil 22. İskele-Akıntaburnu arası
yalnılar.

PECULIARITIES OF THE HISTORIC ENVIRONMENT OF ARNAVUTKÖY

ABSTRACT

Arnavutköy is a small village on the Bosphorus. Due to its position and fresh-water springs, the site was a favourable spot since Roman times. In the fourth century, Byzantine emperor Constantius I (337-361) ordered the construction of a church dedicated to Archangel Michael. During the reign of Emperor Justinian the Great (527-565) this building was replaced by a new Michaelion, circular in plan and surrounded by a colonnaded courtyard. The village flourished until the attacks of the approaching Ottomans made it risky to live on the Bosphorus. As a result of desertion, the place fell into disrepair and the ruins of the church and the adjoining monastery were used in the construction of the Rumelihisar.

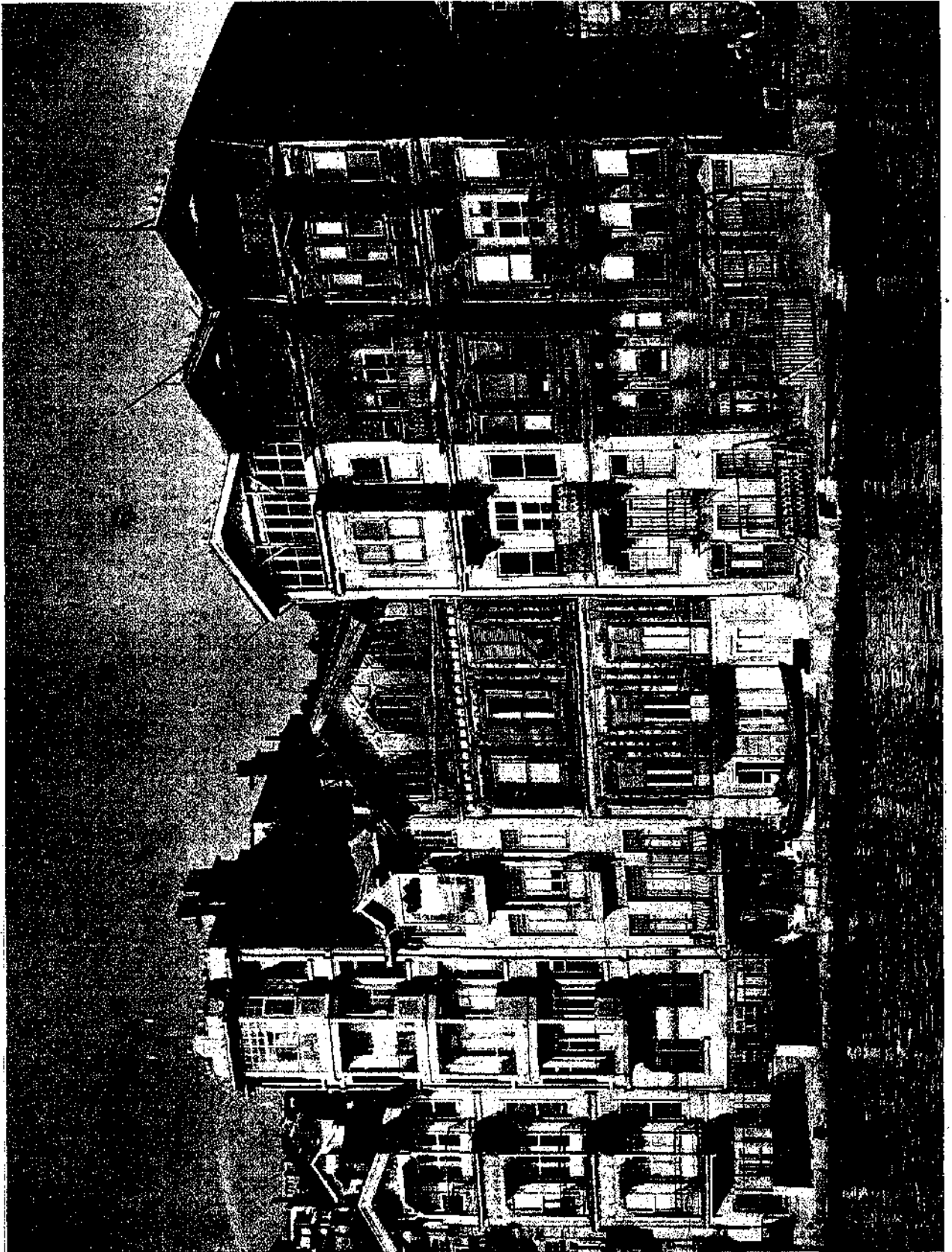
After the conquest of Istanbul, people re-settled in the same area. The exact origin of the name Arnavutköy, meaning the Albanian village, is not known, but according to two eighteenth century historians -Incicyan and Sarraf-Hovannesyanyan- the first settlers were Albanians. However, from late seventeenth century on, Arnavutköy was known as a non-muslim settlement where the majority of the population was Greek. Arnavutköy had to be re-built several times, due to drastic damages of fires. The present street structure of the village was laid out after the last fires of 1887 and 1908 which destroyed a total of 373 houses in the village. Even after suffering so severely as to be totally reconstructed, no serious precaution was taken against future damages. Timber was the main construction material, because it was easy to construct with and readily available in Istanbul.

Being constructed in an era of historicism and Art Nouveau, most of the houses are in the revivalist styles of the nineteenth century. The diversity of forms and surface decoration and the architectural effect presented by sets of jetties, canopies, balconies, pediments and serrated gables is pleasing to behold.

The problems related to the conservation of the timber houses in Arnavutköy are manifold. Firstly, there is the economic pressure; the rises in the land-values roused an urge towards the conversion of small houses or *yalis* (water-front houses) into high-rise apartment houses. Thus, most of the houses on Kuruçeşme Caddesi were demolished to give way to new buildings. On the back-streets of Arnavutköy, however, where it was not possible to catch a good view over the Bosphorus, the prices were lower and the incidence of interference was less. Secondly, there is the social change. The original owners of the houses, most of whom were well-to-do Greeks, migrated abroad, leaving their houses behind. Whether sold or rented, the one-family houses were inhabited by several families, each dwelling on one of the floors. In architectural terms, this meant an adaptive re-use of the historic housing stock, an operation which requires thorough investigation. In practice however, no investment was put into the conversion of the houses. Regular maintenance was neglected; only crude repairs of some details took place. Due to lack of modern installations, the houses were generally preferred by low-income groups who could not afford to pay higher rents. Their cultural background did not provide them with an awareness of the architectural importance of the environment they were living in.

In 1976, the timber houses in Arnavutköy were taken under statutory protection. Although the recording of structural and constructional details of nineteenth century timber buildings bears crucial significance to art historians and people working in the field of conservation, the High Commission of Historic Buildings and Monuments was contented with 1/50 scale drawings and photographs of Class II buildings. According to Turkish regulations Class II buildings can be totally demolished but have to be reconstructed to the former façade(s). The reproduction of the historic façades, however, are not always faithful copies. The spacing of windows, the forms of the brackets, the colour schemes do not follow the original. What is more, the new building, which is usually a reinforced concrete frame with brick walls, has to be clad with timber, which from an ethical point of view adds more shame to the process.

Expressing the urgency for action, in 1976, the High Commission of Historic Buildings and Monuments asked for the preparation of the conservation plan for Arnavutköy historic center. According to the present administrative system, it is the responsibility of the Ministry of Culture to support conservation schemes, financially and professionally. Hopefully, the Ministry of Tourism will also contribute to this end and the timber houses of Arnavutköy will be given a new lease of life which they duly deserve.

KAYNAKLAR

- ALTINAY, A.R. *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı (1953-1591)*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını, 1935.
- CONSTANTIOS, P. *Constantiniade*. Constantinople, 1846.
- EYİCE, S. *Bizans Devrinde Boğaziçi*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No.2236, 1976.
- EVLIYA ÇELEBİ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Kitap. Türkçeleştiren: Z.DANIŞMAN. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969.
- GENNADİOU, E. *Istoria Tou Megalou Reumatos (Arnaoutkiogi)*. İstanbul, 1949.
- İNCİCYAN, P.Ç. *Bizans Sayfiyeleri*. Venedik, 1794.
- İNCİCYAN, P.Ç. *18. Asırda İstanbul*. Çeviri ve notlar: H.D. ANDREASYAN. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, 1976.
- KOÇU, R.E. *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2. İstanbul, t.y.
- KÖMÜRÇÜYAN, Eremya Çelebi. *İstanbul Tarihi-XVII. Asırda İstanbul*. Çeviri ve notlar: H.D.ANDREASYAN. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No.506, 1952.
- PARDOE, J. *The Beauties of the Bosphorus*, London, 1840.
- SARRAF-HOVANNESYAN, S.T. *İstanbul Topoğrafyası*. Ermenice el yazması, 1800.

Şekil 23. Yalılar dizisinin eski bir fotoğrafı. Sağ üstteki iki yalı, bitişikteki lokantada çıkan yangından tutuşarak yokolmuş. betonarme iskelet ve yeni bir iç düzenlemeyle yeniden yapılmışlardır. Kütle yüksekliği aynı olmakla birlikte, birçok ayrıntıda ilk tasarımdan ayrıldığı gözlenmektedir.

